

Incursiune în critica anilor '70-'80. Post-scriptum

Mircea A. DIACONU

Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava

mircea.a.diaconu@gmail.com

Abstract: Part of a larger study on Laurențiu Ulici and the liberal spirit of the 1970s generation's criticism, the following pages approach the condition of Romanian literary criticism in the years of Communism. To be more precise, we identify the context in which Laurențiu Ulici's generation appears and propose a classification of the hypostases of literary criticism (alongside a series of categories, such as *the recovered*, *the reformed*, and *the Westerners*) as well as a synthetic presentation of the previous generation, represented by literary critics such as Eugen Simion, Nicolae Manolescu and Mircea Martin. At the same time, this study proposes a contextual dissociation of the 1960s criticism from that of the 1970s.

Keywords: *Romanian literary criticism, Communism, the 1970s generation, Laurențiu Ulici, Eugen Simion, Nicolae Manolescu, Mircea Martin.*

Discutând în *Laurențiu Ulici și banda lui Möbius. Un portret* (Diaconu 2020) despre spiritul liberal al criticii generației 70, mi-am propus nu doar să demontez cunoscuta și des vehiculată teorie a lui Laurențiu Ulici privind generațiile și promoțiile, deși analizele priveau în cea mai mare parte felul cum s-a născut această idee; am încercat reconstituirea ei arheologică. Problema aceasta era doar partea vizibilă a unui aisberg. În fapt, scopul ultim era de a releva că Laurențiu Ulici prefera să vadă continuități și metamorfoze acolo unde „actanții” vieții literare (luptătorii ei chiar) vedeau îndeobște rupturi. S-o fi făcut doar de dragul punerii în prim-plan a generației din care făcea el însuși parte?

În tot cazul, promoția căreia el îi aparține e văzută ca recesivă și neangajată deschis în schimbări de paradigmă, în poezie cel puțin; pe de altă parte, propria-i teorie privind relația dintre generații și promoții și întreaga viziunea asupra istoriei literaturii române e plasată sub semnul ipoteticului, a convențiilor, a contingenței. „Război între convenții nu se face”, spune el. Așa ajungeam la portretul lui Laurențiu Ulici: un ludic inteligent, constructor de ipoteze și ficțiuni de legitimare, ce trebuie citite în cheie ipotetică. Deopotrivă un sceptic? Dacă I.L.Caragiale spunea „Eu nu sunt un erou, eu sunt un burghez”, Ulici spune: „Ironia e aptitudinea omului de a privi din lojă, cu seninătate, cum jos, în arenă, viața ia în coarne imaginația sau viceversa” [Ulici, 2005: 7]. În ambele cazuri este vorba despre o *desituare*, care ar putea fi contextualizată printr-o citire inversată a afirmației lui

Isaiah Berlin. Și anume, nu „A recunoaște validitatea relativă a propriilor convingeri și, cu toate acestea, a le susține cu fermitate – iată ce îl deosebește pe un om civilizât de un barbar”, ci „a susține cu fermitate propriile convingeri și, cu toate acestea, a le recunoaște validitatea relativă” [apud Rorty, 1998: 95-96], iată deosebirea care marchează un nou tip de ontologie critică. Prin urmare, să fi fost în spatele viziunii lui Ulici o miză *politică* și un anume fel subversiv de a rezolva problemele în planul vieții literare, sau pur și simplu un anume fel de a fi? Inteligent și sceptic, angajat și ironic, ludic și existențialist, să fi pus totul în mod natural sub semnul contingentei? Așa ceva să fi înțeles specialistul din postistorie la care a ajuns, peste 1000 de ani, antologia lui Ulici?

Cu predispoziția sa congenitală spre joc – e vorba nu doar de joc în literatură, ci și în viață, cu fascinația „ficțiunilor speculative” (niște ficțiuni sunt în fond și piramidele care structurează utopica imagine exhaustivă a literaturii dintre-o epocă, și prin extensie a tuturor epocilor), cu, abia deconspirată, solidaritatea cu existențialistii, cu sentimentul alienant și salvator al iluziei, Ulici nu s-a angajat în proiecte critice solide, impersonale, de preeminență metodologică. A rămas, tocmai de aceea, în miezul lucrurilor (mai aproape de literatura vie, reală), dar, cu consecința de rigoare: un marginal.

De reținut în acest context un detaliu: Ulici își definește generația prioritar, dacă nu cumva aproape exclusiv, prin intermediul poeziei. Prefața din 1982 de la antologia poezilor tineri, tipărită abia în 2005, a relevă, ca trăsături definitorii, *manierizarea*, adică „pierderea încrederii în limbaj”, „rafinarea frazei poetice” și „perspectiva relativistă”, *disimularea*, adică o substituie a sinelui prin „tușe culturale”, și *ironismul*, adică, în cuvintele lui Jankelevitch, invocate, „suplețe, extremă conștiință” [Cf. Ullici, 2005]. Mai mult, acea situaie burgheză, liberală, în lojă, ca spectator care privește la confruntările decisive din „scenă”. Spațiu al libertății, pentru că arată și ascunde în același timp, poezia nu e totuși un tărâm al dezbaterilor sau manifestelor; ea lucrează cu opțiuni individuale greu de raționat. Firește, ar trebui să se scrie cândva un studiu despre felul cum poezia generației '70, recesivă, ca o coadă de cometă, profită din plin de „cuceririle” șaizeciștilor pentru a se interioriza. Nu mai e poezia „eroică” a precursorilor imediați; nu e o poezie a viziunilor, ci mai degrabă a viziunilor: spațiu de refugiu în teritorii ascunse.

Să se fi petrecut același lucru și în critică? Ce face, sau, mai exact (căci nu vorbim atât de deliberare, cât despre o situaie naturală în atmosferă), ce este în aceste condiții critica literară? Or, aici e nevoie de câteva, minimale, precizări de context. În 1968 (adică, dacă acceptăm jocul lui Ulici, în faza copilăriei generației), refuzul lui Ceaușescu de a participa alături de statele Pactului de la Varșovia la invadarea Cehoslovaciei a fost interpretat ca un act de independență și de desprindere de blocul sovietic. Lumea culturală românească, indusă în eroare, tindea să se solidarizeze cu sistemul politic de tip dictatorial care dădea semne de liberalizare. Nu-i vorba, un avertisment real și îndiscutabil îl putea constitui topirea antologiei poeziei românești moderne (*Poezia româna modernă de la George Bacovia la Emil Botta*) realizate de Nicolae Manolescu. Faptul nu avea însă atât conotații

politice, cât individuale. Antologia cuprindea și poeți de dreapta, eliminați din canonul realismului-socialist, pretext eficient și argument decisiv în mâna câtorva poeți neincluși în antologie. Oricât părea de liberal, sistemul se simțea amenințat fie și numai de faptul că își făcuse apariție o grupare poetică, „onirismul”, a cărei „doctrină” poetică viza explorarea visului. În fapt, nici nu conta substanța acestei doctrine; existența în sine a unui grup literar era resimțită ca o amenințare. Oricum, n-a fost nevoie decât de trei ani ca lucrurile să devină clare. În 1971, *Tezele din iulie* (cele 17 *Propuneri de măsuri pentru îmbunătățirea activității politico-ideologice, de educare marxist-leninistă a membrilor de partid, a tuturor oamenilor muncii*) legiferau o nouă epocă dogmatică, de factură neo-stalinistă: literatura (arta, în general) trebuia să slujească un ideal politic, să se angajeze în construcția unei noi mentalități, însoțite, tot mai evident, de cultul personalității. „Cântarea României”, festival al literaturii și artei realizate de popor și pentru popor, inaugurat în 1976, trebuia să fie spațiul de manifestare a unei arte cu adevărat sănătoase.

Or, la nivelul criticii literare, ce-i drept, până în 1969, Nicolae Manolescu publicase doar *Lecturi infidel* (1966) și *Metamorfozele poeziei* (1968), iar Eugen Simion doar *Proza lui Eminescu* (1964) și *Orientări în literatura contemporană* (1965). Dar volumele lor definitorii *Contradicția lui Maioreșcu* (1970) și *Eugen Lovinescu, scepticul mântuit* (1971), sunt cumva previzibile: studii solide, la origine teze de doctorat, fapt care le asigură un statut cumva oficial, realizate de critici cu greutate, angajați, dincolo de cărțile lor, în axiologia momentului, în fixarea canonului. Eugen Simion, Nicolae Manolescu, Mircea Martin, acesta din urmă prin studiul despre G. Călinescu din 1981 (*G. Călinescu și complexe literaturii române*) și prin susținerea traducerilor din critica modernă europeană, pun în practică o poziție militantă, care are drept țel impunerea criteriului estetic, situarea sincronă cu reperul european, refuzul ideologizării și inovarea metodologiei critice. Sunt vizibile în studiile lor opțiunile de legitimare a criticii și de poziționare față de constrângerile impuse de rigorile sistemului politic. Era la mijloc bucuria spiritului liber de a se exprima pe sine, „plăcerea de a gândi”, cum spune Caius Dobrescu, care nu întâmplător ilustrează prin ei spiritul liberal al criticii din anii dogmatismului socialist. Chestiune asupra căreia, însă, voi reveni. Chit că era travestită, soluția militantă era singura cale de a supraviețui cu demnitate. Prin confruntarea cu el, și nu e implicată aici vreo judecată de valoare ori un blam moral, șazizecștii validează, însă, sistemul. Angajarea lor morală nu era însă una fără rest.

Poate că mai e de adus în discuție un detaliu: format în anii '40, Adrian Marino, după *Viața* (1965) și *Opera lui Mavcedonski* (1967), publică în 1968 *Introducere în critica literară*, operă de europenizare, un fel de strigăt jubilatîv despre identitatea criticii, dovada schimbărilor radicale de atitudine, discurs și metodă. Terenul fusese pregătit, tinerii puteau să vină fără să mai facă muncă de deștelenire. Și totuși, jubilația se cam stinge după *Tezele din iulie*. Numai că, cumva instinctiv, șazizecștii evită această confruntare aproape directă cu sistemul și refuză să intre într-un joc care, presupunând relații de negociere cu el, implică un tip de complicitate. Prin refuzul de a-l vedea, par să-l și saboteze. Cu ce consecințe, însă? Și aici merită să

emitem o ipoteză de sistematizare a criticii din anii post-stalinismului (vor rămâne pe din afară nume importante, recunosc) și să lansăm, în cele din urmă, câteva întrebări. Criteriul e inevitabil și generaționist (în fapt, istoric), de unde decurg și elementele tipologice, de înscriere în context. Și, ca orice sistematizare cumva exterioară, riscă să rămână pe dinafară nume grele, precum Lucian Raicu sau Al. George, așa cum, greu încadrabili într-un fenomen, izolații (și mă refer aici la scriitorii precum Blecher, Fundoianu, sau Emil Botta) își poartă singuri noblețea și deopotrivă o validare periferică).

Există categoria criticilor *recupezați*, sau *salvați*. Chiar dacă numărul lor e mai mare, sunt de reținut înainte de oricine altcineva Negoșescu, Balotă, Regman, Doinaș. Formați în anii '40 și pătrunși în scenă prin *manifestul Cercului literar*, vor avea în permanență sentimentul că sunt mărturia unui timp normal, de libertate a spiritului, dispărut. De altfel, în 1968-1969, „Familia”, unde, după ani de închisoare sau de interdicție de a publica, unii dintre ei se refugiaseră (sau se regrupaseră), era, printre noile reviste literare apărute în 1966-1967, ca semn tocmai al libertății de expresie, un caz aparte. „Familia” a fost de la început, dar pentru scurtă vreme, un spațiu al confruntării opiniilor și al anvergurii europene. De reținut că s-au format acolo și Gheorghe Grigurcu, și Virgil Nemoianu, și alții. Fără să fie strict implicați în critica prezentului, validarea făcută de ei (devenită în timp, uneori, din nefericire, loc al convenționalului) asigură prezența într-un spațiu al nobleții. Egali cu ei înșiși (excepția Regman confirmă, nu-i așa?, regula), trăiau parcă în aerul tare al ideii. Nu autonomia esteticului îi definește (nici nu mai luptă pentru ea, deși e acuzația pentru care Negoșescu face închisoare), ci un fel de radicalitate morală, numită *euphorionism*. Așadar, generația salvată, recuperată, europeană, mărturie a normalității din interbelic. În plin război, în condiții istorice dramatice, foarte tineri, intră în scenă negând canonul momentului și aderând la o poziție atunci marginală, riscând totul. Semn tocmai al libertății de opinie care însemnă și absența oricărui calcul meschin, refuzul oricărui oportunism; cu toate poveștile ulterioare privind colaborarea unora dintre ei cu securitatea, aș riscă să spun: caz singular la noi în anii post-stalinismului, ba chiar și ai post-comunismului.

O altă categorie, *reformații*: Ion Vitner, Silvian Iosifescu, poate Zoe Dumitrescu-Bușulenga, sigur Ov.S. Crohmălniceanu și Paul Cornea. Schimbați la față după 1960 sau mai târziu, oferă în multe direcții girul de autoritate. Între cele două fețe ale lor, un vid. E distanța dintre *Influența clasei muncitoare în opera lui Eminescu și Caragiale* (1949) și *Formarea conceputului de literatură socialistă. Literatura în publicațiile socialiste și muncitorești 1880-1900. Reviste literare* (1966), pe de o parte, și *Albert Camus sau tragicul exilului* (1968) și *Semnele romanului* (1971 ori *Reverii pe malurile Senei* (1978), în cazul lui Vitner, pe de altă parte. Când publică, în 1971, *Dimensiuni caragialeene*, Silvian Iosifescu avea în spate, grele, apăsătoare, cărțile din anii '50. Cazurile cele mai răsunătoare sunt însă ale lui Crohmălniceanu și Paul Cornea. După volumele de cronici și articole de angajare dogmatică și după *Despre realismul socialist*, din 1960, primul publică, recuperator, *Literatura română între cele două războaie mondiale*, vol. I-III, 1967-1975, *Literatura română și expresionismul*, 1971, mai apoi, în

1989, *Cinci prozatori în cinci feluri de lectură*, pentru ca, după 1989, *Amintiri deghețate* (1994) și, în colaborare cu Klaus Heitmann, *Cercul Literar de la Sibiu și influența catalitică a culturii germane* să fie și mai semnificative. Cazul lui Paul Cornea? Într-o analiză a volumului *Delimitări și ipoteze*, Andrei Terian aduce în discuție felul cum „a evoluat gândirea lui Paul Cornea (...) de la sociologismul începuturilor către teoria lecturii și hermeneutică, nu fără a poposi pe parcurs prin diverse halte numite structuralism, constructivism empiric, istorie a mentalităților sau studii culturale” [Terian, 2009]. Și continuă Andrei Terian: „Or, din acest punct de vedere, *Delimitări și ipoteze* constituie un *raccourci* al teoriilor și metodelor criticii occidentale din ultima jumătate de veac, pe care Paul Cornea le receptează cu bucuria primei întâlniri, dar și cu scepticismul celui care știe că pasiunile exclusiviste, care trec drept virtuțile cardinale ale bieții de familie, constituie unul dintre principalele vicii ale vieții intelectuale” [Terian, 2009]. Dincolo de „sociologismul începuturilor”, în cazul lui Paul Cornea, ori de tributul plătit dogmatismului și realismului socialist, reformații oferă, în vremuri mai relaxate sau de libertate, studii de referință, nu o dată folosind, nedogmatic și relevând bucuria lecturii, instrumentele metodelor critice de ultimă oră din Vest. Fără să rămână anchilozăți în timpul formării lor, sunt ai timpurilor pe care le traversează și supraviețuiesc reciclându-se. Schimbați la față radical, nu înlocuiesc militantismul dogmatic și propagandistic din anii '50 cu vreo altă miză vizibilă, decât aceea a explorării fermecate a orizonturilor oferite de terenul larg al interpretării literaturii. *Interpretare și raționalitate* e o carte de referință de nivel european.

Există apoi „occidentali” ex-patriați. Cei mai vizibili, Matei Călinescu (n. 1934), Virgil Nemoianu (n. 1940), Toma Pavel (n. 1941) și Sorin Alexandrescu (n. 1937), care profită de politicile pro-occidentale ale României și de schimburile culturale cu occidentul continuate și după 1971 pentru a rămâne în Vest. După cărțile lor din anii '60-'70 publicate în România, pătrund în mediile universitare occidentale, rupând-o în general cu literatura română. Revin la ea după 1989. Matei Călinescu, plecat din țară în 1973, publicase în 1964 *Titanul și geniul în poezia lui Eminescu* și în 1972 *Conceptul modern de poezie: de la romantism la avangardă*, 1972. Virgil Nemoianu, care avea să rămână în SUA în 1975, publicase în 1967 *Structuralismul*, apoi *Calmul valorilor* (1971) și în 1973, *Utilul și plăcutul*. Toma Pavel (n. 1941) pleacă în Franța în 1969, după ce publicase cu un an înainte *Fragmente despre cuvinte* (1968). Sorin Alexandrescu a emigrat în Olanda în 1979, după ce tipărise, în același an, *William Faulkner*. Ce a pierdut cultura și critica românească prin plecarea lor? Ce a câștigat? E o analiză care ar trebui poate să se facă riguros. Pe de altă parte, să o includem aici și pe Monica Lovinescu? Modelul s-ar schimba radical, căci vocea ei rămâne fixată pe literatura română, pe literatura prezentă din România, iar judecata ei de valoare contrazice în bună măsură reperele vehiculate în România. Dar, în tot cazul, ea face parte dintr-o cu totul altă generație. În plus, are de apărut și un nume, al lui E. Lovinescu, și o viziune asupra literaturii ca fapt de civilizație. Și asta chiar și după 1989, oricât de mult e prezentată ca antagonică, prin *est-etica* sa, *autonomiei*

esteticului pentru are pledase E. Lovinescu. Est-eticul rămâne, orice s-ar spune, o afacere de familie.

Din aceeași generație, rămași în țară, Nicolae Manolescu (1939), Eugen Simion (1933), Mircea Martin (1940) practică o critică, direct sau indirect, polemică și/sau militantă. Recuperarea esteticului și europenizarea criticii constituie solul apărării și impunerii valorilor. Critică de întâmpinare și critică de recitare a consacrațiilor, excursul lor analitic validează eliberarea de poncifele realismului socialist, cu ecourile sau replicile sale care se simt până în 1989. Cu ei își ilustrează Caius Dobrescu teoria din *Plăcerea de a gândi*, asupra căreia merită să insistăm puțin. În opinia lui, critica post-stalinistă se manifestă sub forma a trei transgresiuni: 1. depășirea opoziției *robă* vs. *oraș*, universitate vs. spațiu public, 2. lărgirea domeniului criticii literare și 3. depășirea opoziției științific/expresiv. Prima dintre ele ar fi „modelat într-un mod specific practicile cognitive ale criticii literare și a alimentat un etos democratic și emancipator, al deschiderii intelectuale, al diseminării cât mai largi nu doar a informațiilor și cunoștințelor, ci și a unei atitudini de luciditate critică în raport cu informațiile și cunoștințele” [Dobrescu, 2013: 19]. În felul acesta, „în critica literară românească supraviețuiește, din epoca interbelică, până la sfârșitul perioadei comuniste (împins în latență, dar fără a putea fi anihilat, în epoca stalinistă), idealul luminist al împletirii intime dintre curiozitatea intelectuală și urbanitatea conversațională” [Dobrescu, 2013: 20]. Mai mult, s-ar fi cristalizat astfel „un etos al gândirii creative și critice ca esență a libertăților publice” care „face din critica literară românească unul din principalele puncte de rezistență, în durata lungă, a civilizației democratice românești” [Dobrescu, 2013: 21]. „Abordarea noastră, spune el, presupune înțelegerea criticii literare românești ca o practică cognitivă *sui generis*, dezvoltată, e adevărat, din necesitatea unei adaptări (re)active la presiuni ideologice, dar modelată de o tradiție intelectuală internă (rezultată din asumarea intimă nu doar a unui model retoric, ci și a unui model civilizațional «luminist») și de contactul constant cu curente internaționale de idei (față de care atitudinea dominantă nu a fost deloc una de absorbție pasivă). Miza noastră este aceea de a critica imaginea curentă despre critica literară ca reprezentând o formă trunchiată și veleară de cunoaștere, și de a înțelege coerența internă, organică a procesului prin care această disciplină și-a configurat un anumit *stil cognitiv*, care, imbricând diferite grade și nuanțe ale scepticismului, ale prudenței raționale, cu artele politeții conversaționale, valorizează (și stimulează), în forme distincte, inconfundabile, interdisciplinaritatea, creativitatea și, mai ales, *plăcerea de a gândi*. Plăcerea de a gândi, nu doar în sensul exersării gratuite a facultăților asociative și combinatorice ale intelectului, ci și ca disponibilitate de a înțelege/asuma reflexivitatea ca stare «naturală», ca *juissance de l'être*.” [Dobrescu, 2013: 22]

Forța dialogului, cultura toleranței ca mediu conversațional, îndoiala ca fundament al excursului analitic fac din critică un punct de rezistență și o soluție de supraviețuire. Mai mult decât literatura propriu-zisă, critica literară ar fi devenit „vehicolul privilegiat al spiritului public în societatea comunistă post-stalinistă” [Dobrescu, 2013: 93]. În tot cazul, spațiul criticii literare ca spațiu public e „definit

de o dinamică a incertitudinii și de o anumită libertate speculativă, a emiterii de ipoteze” [Dobrescu, 2013: 104]. Acceptată tacit ca „scop în sine”, libertatea expresiei critice avea, însă, un rol subversiv implicit.

Analiza lui Caius Dobrescu, o apărare în fond a criticii literare românești în post-stalinism, e o privire de creastă. Notele definitorii nu sunt contextualizate istoric sau categorial, dar ilustrarea lor prin Eugen Simion, Nicolae Manolescu și Mircea Martin (aș vrea să cred că ordinea e pur cronologică) lasă să se înțeleagă deopotrivă că acestea sunt numele de referință pentru întreaga epocă post-stalinistă și că diferențe între ceea ce fac criticii șaizeciști și cei din generațiile ulterioare ori din alte categorii nu există. La drept vorbind, pledoaria teoretică a lui Caius Dobrescu, cu ilustrarea invocată ceva mai devreme, face inutilă (sau irelevantă, dacă nu cumva fantasmatică) ipoteza mea referitoare la criticii generației '70. Plăcerea de a gândi, ca expresie a culturii conversaționale într-o comunitate bazată pe interpretări ipotetice și chiar pe joc (excelentă analiza făcută lui G. Călinescu, axată pe tonul jubilat, narcisist și ludic) ar fi definitorii pentru întreaga critică post-stalinistă. Totuși, în contextul discutării lui Călinescu, Caius Dobrescu vorbește despre critica generației 60: „Ceea ce reține critica literară șaizecistă din complexul călinescian este, însă, în primul rând, *plăcerea de a gândi*, capacitatea de a dezvolta un câmp intelectual menit să alimenteze: în ipostaza sa de curiozitate intelectuală, procese de cunoaștere filozofică sau enciclopedică; în ipostaza sa de *gust* și *spirit* („esprit”), o ordine socială convivială-conversațională; în ipostaza sa de *ingenuu*, un sentiment al libertății de auto-invenție, de fertilă încredere în sine și, nu în ultimul rând, de suveranitate personală” [Dobrescu, 2013: 135-136]. Iar mai apoi: „Ceea ce putem distinge la reprezentanții cei mai conștienți de sine și mai complecși ai generației critice afirmate în anii 1960 este un proiect cuprins între o *estetică a civilității*, nutrită direct din valorile, protocoalele, nuanțele conversației politicoase, pe de o parte, și emergența unui *estetism civic*, a unui deloc neglijabil sub aspectul potențialului politic liberalo-epicureism, pe de altă parte” [Dobrescu, 2013: 136]. Așadar, *criticii generației '60*, cu o sintagmă folosită de Caius Dobrescu în paragraful imediat următor, și, totuși, pe aceeași pagină, o înșiruire de critici care îi cuprinde pe Manolescu, Simion, Crohmălniceanu, la care se adaugă Steinhardt și Paleologu (definibili ca intelectuali publici), apoi Adrian Marino, Mircea Martin, Ion Pop, Mircea Zăciu, Marian Papahagi, Livius Ciocîrlie, Mihai Zamfir, Al. Călinescu („critici cu o influență nu mai puțin intensă, dar restrânsă, sociologic vorbind la un public preponderent academic”) sau, după ce sunt invocați Lucian Raicu, Al. George, Nicolae Balotă, „foarte cultivat”, căroră le sunt adăugați Toma Pavel, Matei Călinescu, Virgil Nemoianu, Sorin Alexandrescu, I. Negoieșcu, Mihai Spăriosu, „parte integrantă a aceleiași generații, participând la același etos” [Dobrescu, 2013: 136].

De fapt, deși vorbește de generația '60, Caius Dobrescu nu discută în termeni generaționiști. Ca să mă joc puțin, aș spune: dacă pentru Ulici, șaizeciștii și șaptezeceștii (optzeceștii, de asemenea) fac parte din aceeași generație (sunt doar promoții diferite), pentru Caius Dobrescu cu toții aparțin criticii post-staliniste și sunt subsumabili unei generații '60 extinse. Se poate și așa, fără îndoială. El e interesat de

spiritul *liberalo-epicureist* manifestat la criticii care scriu în anii '70-'80, adică în ultimele două decenii de comunism, trecuți prin sau de deceniul șapte, al liberalizării. În ce mă privește, tocmai pentru că sunt preocupat să relev notele distinctive ale criticii generației '70 și pentru că mi se pare că, dintre grupurile invocate anterior (limitative, fără doar și poate), fiecare are o istorie proprie, care poate fi ușor, măcar în schiță, (re)constituită, a face diferența între criticii generației '60 și cei din generația următoare e esențial. Și voi porni de la câteva constatări simple.

Studiile cu care Caius Dobrescu ilustrează spiritul liberal al criticilor generației '60 și, în fapt, al întregii critici post-staliniste sunt următoarele: Eugen Simion, *Timpul trăirii – timpul mărturisirii* (1977), Nicolae Manolescu (ciclul de șapte volume de *Teme: 1971-1988*), Mircea Martin, *Dicțiunea ideilor* (1981) și *Singura critică* (1986). Să constatăm, mai întâi, că toate sunt publicate în eferescența creatoare la care participau șaptezeciștii înșiși, între timp intrați și ei în scenă. Ceva din spiritul pe care criticii șaptezeciști l-au introdus în critica românească se va fi translat și în opera și viziunea criticilor veniți din deceniul anterior, obligați în anii '60 să-și delimiteze propriul teritoriu de recuperare a esteticului, în opoziție cu dogmatismul realismului socialist. Nu-i vorba, feroarea noilor metode critice care îi angajează teoretic și destul de radical pe câțiva dintre șaptezeciști face parte deja din ethosul care dă naștere câtorva cărți importante ale șaptezeciștilor. Manolescu scrie *Sadoveanu sau utopia cărții* în 1976, *Arca lui Noe*, în 1980-1983; Eugen Simion, *Dimineața poezilor*, în 1970. Așa încât, întrebarea ar putea fi pusă și invers: nu cumva șaptezeciștii beneficiază de cuceririle generației anterioare, fără să mai aibă însă forța lor?

În al doilea rând, cel puțin pentru E. Simion și N. Manolescu, cărțile aduse în discuție de Caius Dobrescu, deci cele cu care își argumentează teoria, constituie pentru ei înșiși un fel de voce de surdină. Alături de *Întoarcerea autorului* (1981), *Timpul trăirii – timpul mărturisirii* face parte din opera să zic așa secundară a lui Eugen Simion. Chit că acestea sunt cărțile care se vor citi cu folos peste ani, nu pe ele a mizat autorul lor; altele erau cărțile de greutate și de autoritate. Nici *Temele* lui Manolescu, neconvenționale, cum sunt, cu libertatea nelimitată pe care o permit, nu fac parte din angrenajul tare al criticului. Cărți și scrieri de plăcere, nu de expertiză, ele vor fi validate, confirmate de ceea ce vor scrie criticii șaptezeciști ulterior. În ele, ca și în cărțile de memorii ale lui Eugen Simion, se practică, într-adevăr, cultura „pluralității opiniilor”, a „conversației politicoase”, dar la mijloc e o poziție tare: jocul e simulat, autoritatea, asumată, e declarată și utilizată. Critica e, astfel, un spațiu în care se manifestă spiritul liberal în anii comunismului, iar deschiderea o făcuse poate Nicolae Manolescu, în 1966, adică tocmai anul de naștere al șaptezeciștilor, cu *Lecturi-le lui infidele*. Sub masca infidelității se ascunde însă un act de putere, în relație atât cu supratextul ideologic și politic, cât și cu comunitatea critică, ba chiar cu piața publică. Nu întâmplător „România Literară” era o tribună care pătrundea nu doar în mediul literaților, ci și al intelectualilor la modul general. Jucând rolul opoziției de surdină, cum să satisfaci nevoia de libertate a unui public larg fără să fii o Voce? Prin urmare, dincolo de scrierile acesta de culise și de plăcere, Manolescu și Simion dețin puterea. Tocmai de aceea liberalismul lor mi se

pare o capcană. Iar în discuție poate fi adus și un alt aspect, cu caracter istoric. Ce se întâmplă cu criticii șaizeciști, cei prin care Caius Dobrescu ilustrează spiritul liberal din societatea românească post-stalinistă, după 1989? Și aici aș porni de la întrebarea cu care el își încheie studiul despre Mircea Martin. Cităm: „Este discutabil în ce măsură asemenea proiecte au putut influența efectiv mentalitățile și cursul evenimentelor în România și în alte state comuniste est-europene (deși este de presupus că au făcut-o, într-o anumită măsură), dar exemplul/exemplaritatea lor rămâne stimulatív(ă) și în contextul social și intelectual de astăzi – atât al Europei post-comuniste, cât și al Europei în general” [Dobrescu, 2013: 244]. În fraza aceasta de final (care e cel mai puțin valabilă pentru Mircea Martin; e valabilă mai ales pentru Manolescu și Simion și pentru critica anilor respectivi, în general), sunt puse în discuție cel puțin două probleme distincte.

Mai întâi, în ce măsură „asemenea proiecte au putut influența efectiv mentalitățile și cursul evenimentelor în România”? La începutul studiului, invocând, cum am constatat deja, transgresiunea *gown & town*, Caius Dobrescu spunea explicit că, pătrunzând în spațiul public, critica „a alimentat un etos democratic și emancipator” [Dobrescu, 2013: 19]. Să aibă dreptate și atunci când spune că „în nici o altă țară este-europeană această cultură conversațională nu a reprezentat *prima însăși*, așa cum este cazul în România, rețeaua de rezistență cea mai extinsă, mai elaborată și mai eficientă la presiunile exercitate de totalitarismul comunist” [Dobrescu, 2013: 181]? În fine, se poate demonstra, și Caius Dobrescu o face, că la cei trei critici, ieșirea în spațiul public (asociată lărgirii domeniului criticii literare și depășirii opoziției științific/expresiv) trasează o astfel de identitate criticii literare. „Principiul pluralității opiniilor” la Eugen Simion și „cultura conversației politicoase” la Nicolae Manolescu, chiar dacă sunt identificate în opere „de plăcere” și cumva periferice, fac parte din instrumentarul pătrunderii vocii lor în cetate, al ieșirii în piața publică, unde exersează spiritul liberal. Fără să iasă cu aceleași intenții în spațiul public (române fixat pe un teren al specialității și el expertizei), iar cauza va fi fiind nu numai structurală, ci și biografică (el intră în viața literară ceva mai târziu, când contextul parțial se schimbă), Mircea Martin pune în act, prin *Dicțiunea ideilor* și prin *Singura critică* (cărți centrale în proiectul său critic, apărute însă târziu, în 1981 și 1986), trăirea ideilor, angajarea existențială, creativitatea critică și jocul ipotezelor, în fine, toleranța. Caius Dobrescu citează un text pe care Mircea Martin îl reia în *Singura critică*, publicat inițial în 1969, adică în plină epocă de dezvoltare a criticii șaptezeciste. Îl reluăm aici: „O critică adevărată trebuie să ajungă întotdeauna la o structură – și filozofia o ajută să ajungă –, dar la o structură căreia să nu-i lipsească imaginația altor structuri posibile. Filozofia în critică înseamnă angajare, dar această angajare nu trebuie să ducă la absolutizarea propriei poziții. Ravagiile dogmatismului sunt prea apropiate în timp pentru a nu fi circumspecți și chiar refractari în fața unor generalizări grăbite și suficiente, mai ales dacă ele ar fi tentate să ni se impună cu mijloace de autoritate” [apud Dobrescu, 2013: 230]. Trecând peste toate acestea, rămâne întrebarea lui Caius Dobrescu, de la sfârșitul textului despre Mircea Martin, care vizează însă, așa cum am spus, critica

în ansamblul ei și mai ales pe Eugen Simion și Nicolae Manolescu, și anume, „în ce măsură asemenea proiecte au putut influența efectiv mentalitățile și cursul evenimentelor în România”? De la tribuna „României Literare” și a altor câtorva reviste deschise spre liberalism, Eugen Simion și Nicolae Manolescu au putut practica cultura dialogului, pe un fond histrionic și narcisist, în care locuia deopotrivă visul autorității și al puterii. Nu întâmplător, scrierile în care se manifestă din plin deschiderea spre liberalism și pe care își fundamentează Caius Dobrescu demonstrația sunt, cum am spus deja, periferice. Nu e cazul lui Mircea Martin, care preferă să locuiască mai degrabă în „comunitatea academică” decât să iasă în „spațiul public”, cultivând în chiar miezul operei sale diferența, dialogul, toleranța.

A doua problemă, care e elocventă în și mai mare măsură, vizează felul cum practică experiența liberală acumulată în anii post-stalinismului Eugen Simion, Nicolae Manolescu și Mircea Martin după 1989, adică într-un mediu care nu mai e totalitar, ci liberal. Ce anume au acumulat ei înșiși din această experiență și, în fond, cât de pregătiți au fost pentru practicarea criticii, ca teren de manifestare a culturii conversaționale, în libertate? Or, mi se pare că Eugen Simion și Nicolae Manolescu au fost primii care au renunțat și la „pluralitatea opiniilor”, și la „conversația politicoasă”. Pozițiile lor din spațiul public sau volumele publicate fundamentează tocmai univocitatea punctului de vedere și, sub nostalgia autorității publice de odinioară, manifestarea fățișă a puterii. Singur Mircea Martin, căutând încă din primii ani de după căderea dictaturii, un spațiu al complementarității și dialogului, publică în 2015 un volum al cărui titlu spune totul: *Radicalitate și nuanță*. Aș relua aici fragmente dintr-un text publicat inițial în „Cuvântul” (nr. 1/2006), reluat peste 10 ani în „Observatorul cultural”, numit „Pentru o coeziune intelectuală”, echivalentul unui manifest:

„Voi spune de la început că înțeleg prin coeziune națională în primul și în primul rând o coeziune civică, o adeziune la anumite valori și o conștiință a apartenenței la o comunitate de cetățeni.

Din păcate (și din numeroase motive), o asemenea coeziune națională nu pare să existe la români. Și cel dintâi pas înspre înfrîngerea ei ar fi constituirea unei coeziuni în rândurile intelectualității românești. Prevăd deja negațiile hotărâte ori zâmbetele îngăduitoare. Nu, nu e vorba despre unanimitate, nu e vorba nici măcar despre majoritate, e vorba despre comunitate, despre o comunitate intelectuală.

Ce presupune ea, printre altele? O asumare critică a tradiției autohtone și a apartenenței pur și simplu. Condiții elementare, dar, din păcate, neîndeplinite decât parțial, dacă ne gândim la autoderiziunea zgomotoasă în care ne complacem și care vizează întotdeauna colectivitatea, pe ceilalți, nu propria persoană. Dimpotrivă, ironia și sarcasmul au rolul de a ne sustrage – iluzoriu, desigur – tarelor împotriva cărora vituperăm; din această cauză, ironia noastră e gratuită, adică resemnată, sarcasmul nostru e lipsit de tragism. Reacția străinilor care ne ascultă e o stupeoare ce sfârșește, de obicei, în indiferență.

Ce mai presupune ideea de coeziune intelectuală? Nimic mai mult – dar nici mai puțin – decât asumarea condiției înseși de intelectual. Ceea ce înseamnă, desigur, inteligență, competență, erudiție, talent etc., dar mai înseamnă și imaginație, inclusiv și mai ales imaginația unor puncte de vedere diferite sau chiar opuse față de cel propriu, imaginarea altor persoane apte de performanțe cel puțin egale cu ale noastre.

Putem afirma că această definiție este acceptată și ilustrată convingător în mediile intelectuale de la noi? Să zicem că da și să ne facem fiecare ancheta noastră mentală spre a

verifica dacă nu cumva, pentru mulți dintre noi, cei care au o altă opinie nu pot fi decât mediocri sau chiar nuli; dacă nu cumva ticăloși. Câte cazuri de recunoaștere publică a îndreptăririi unui punct de vedere potrivit vă puteți aminti?

Aici, ca și în convingerea (nerostită) că inteligența ori talentul ne scutește de respectarea unor principii ale conduitei intelectuale, se află, cred, originea gravei dezordini deontologice în care trăim. Participăm la ea prin chiar lipsa noastră de reacție. Asistăm la atacuri imunde asupra unor personalități, ca și asupra unor instituții și, dacă nu suntem personal atinși, preferăm să tăcem sau poate chiar exultăm în tăcere.” [Martin, 2016]

În fine, observațiile acestea, oricât de simplificatoare, vin pe fondul următor: după ce construise, mental cel puțin, modelul criticii generației șaptezeci (așa cum se reflectă ea în viziunea lui Ulici), am constatat, citind volumul lui Caius Dobrescu, că propunerea mea pare aproape caducă. Șaizeciștii deja instituiseră trăsăturile lui dominante. Altfel spus, ceea ce mi se părea că e definitoriu pentru șaptezeciști era deja invenția lui Simion, Manolescu, Martin. Nu-i vorba, cum am mai spus-o, Caius Dobrescu nu face nici un fel de disocieri istorice; între criticii celor două generații, diferențe majore nu există. Și totuși, nuanțele sunt esențiale și asupra lor voi reveni. Cert este că, renunțând cu totul la a locui în „spațiul public”, refugiindu-se la catedră în majoritatea cazurilor, șaptezeciștilor nu li se mai poate reproșa, fie și indirect, că, prin critica lor, nu influențează spațiul public, iar comportamentul lor de după 1989 relevă faptul că pentru ei critica locuia aproape exclusiv în spațiul lor privat. În fond, pe tema aceasta, a mutațiilor suferite de critici literari din epoca anilor '60-'80 după 1989, ar trebui să se scrie un studiu minuțios. În tot cazul, dacă în anii '70 ideile liberale, și nu atât ideile, cât practicarea lor se refugiase în critică, faptul acesta nu avea o conotație politică evidentă. Militantismului i se opunea acum refugiul în existența pe cont propriu. În fine, fără aceste precizări, necesare și din nevoia disocierii, studiul meu ar fi fost superfluu.

BIBLIOGRAFIE

- Diaconu, 2020: Mircea A. Diaconu, „Laurențiu Ulici și banda lui Möbius. Un portret”, în „Glose”. Revistă semestrială de studii românești, An II, nr. 3-4/2020, p. 181-201
- Dobrescu, 2013: Caius Dobrescu, *Plăcerea de a gândi. Moștenirea intelectuală a criticii literare românești (1960-1989), ca expresie identitară într-un tablou global al culturii cognitive*, Editura Muzeul Național al Literaturii Române, București, 2013.
- Manolescu, 2011: Nicolae Manolescu, *Teme*, Editura Cartea Românească, București, 2011.
- Martin, 2016: Mircea Martin, „Pentru o coeziune intelectuală”, în „Observator cultural”, nr. 818, 14 aprilie 2016, disponibil la adresa: <https://www.observatorcultural.ro/articol/pentru-coeziune-intelectuala/>
- Rorty, 1998: Richard Rorty, *Contingență, ironie și solidaritate*, Traducere și studiu introductiv de Corina Sorana Ștefanov, Studiu introductiv și control științific de Mircea Flonta, *În loc de postfață: Richard Rorty despre Adevăr, Dreptate și „Stânga Culturală”* (Discuție cu Jörg Lau și Thomas Asheuer, în „Die Zeit”, Nr. 30, 18 iulie 1997; traducere de Mircea Flonta), Editura All, 1998.

- Terian, 2009: Andrei Terian, „Cearța cu relativismul”, în „Ziarul financiar”, 28 mai 2009, disponibil la adresa: <https://www.zf.ro/ziarul-de-duminica/cronica-literara-cearta-cu-relativismul-4461769>
- Ulici, 2005: Laurențiu Ulici, „Prefață”, în *Antologia poezilor tineri. 1978-1982*, Editura Muzeul Literaturii Române, București, 2005., p. 5-16.
- Ulici, 1997: Laurențiu Ulici, *Relatare despre poezia română în Istorie*, în *O mie și una de poezii*, I-X, Editura vol. I, Editura Du Style, București, 1997, p. I-XV.